

А. Я. Леванюк (г. Брэст, Рэспубліка Беларусь)

A. Y. Levonyuk (Brest, the Republic of Belarus)

УДК 81'42

АФАРЫЗМ І ТРАДЫЦЫЯ

Анотацыя. У артыкуле аналізуюцца традыцыі пабудовы афарыстычнага выслоўя, адлюстраваныя ў сучаснай беларускай афарыстыцы. Заўважаецца, што ўжо да пачатку XX стагоддзя старыя формы і функцыі мастацкага слова падвяргаюцца перагляду. Творчая задача многіх пісьменнікаў абумоўлена імкненнем данесці ўніверсальны сэнс быцця праз асэнсаванне свайго уласнага пункту гледжання на канкрэтныя падзеі, тэндэнцыі сучаснай рэчаіснасці. Такім чынам, і афарызмы чытаюцца як тэматызаваныя сведчанні аб розных з'явах жыцця эпохі, пра мастацтва, літаратуру, рэлігію, культуру, палітыку і г.д.

Ключевые слова: прыказка, прымаўка, афарыстычны жанр, афарызм, ідыястыль пісьменніка.

APHORISM AND TRADITION

Annotation. The article analyzes the traditions of constructing an aphoristic utterance, reflected in modern Belarusian aphorism. It is noted that by the beginning of the XX century, the old forms and functions of the artistic word are being revised. The creative task of many writers is determined by the desire to convey the universal meaning of being through understanding their own point of view on specific events and trends in modern reality. Thus, aphorisms are also read as thematized testimonies about various phenomena of the life of the epoch, about art, literature, religion, culture, politics.

Keyword: proverb, saying, aphoristic genre, the aphorism, idiostyle writer.

Вядома, не знойдзецца такога чалавека, які быў бы абыякавы да трапнага слова. І канешне ж цяжка ўявіць чытача, які не любіў бы афарызмы – гэтыя дзіўныя па сваёй лаканічнасці выслоўі, якія дораць нам мудрасць, новы погляд на жыццё. Наогул афарыстычны жанр у значнай меры традыцыйны, ён адносіцца да старажытнага і вельмі жывучага жанру літаратуры – да выслоўяў. Гэты выдатны жанр інтэлектуальнага мастацтва забяспечыў сабе дзіўнае даўга-

леце і вялікую папулярнасць у народзе. Яго вельмі шанавалі вядомыя людзі ўсіх эпох і часоў. «*Моцныя, кароткія выразы вельмі садзейнічалі паляпшэнню жыцця*», – гаварыў Цыцэрон. «*Максімы і афарызмы – праўдзівая жыццёвая мудрасць і соль літаратуры*», – пісаў Д. Морлі. «*Кароткамоўе, быццам жэмчуг, іскрыца зместам. Сапраўдная мудрасць нешматслоўная*», – сцвярджаў Л. М. Талстой. Заўзятым прыхільнікам афарыстыкі быў М. Горкі, які прызнаваўся, што «вельмі шмат вучыўся на прыказках, інакш на мысленні афарызмамі». Якуб Колас таксама добра ўсведамляў мастацкую вартасць, філасофскія гарызонты гэтага жанру, вельмі ахвотна, шырока, плённа выкарыстоўваў афарыстыку, па-майстэрску ўводзячы выслоўі ў свае творы, напрыклад у «Казках жыцця»: *Але не доўга астаецца шчасце на адным месцы; Лепш быць няшчасным, але відушчым, чымся шчаслівым ды сляпым; ...Колькі б людзі ні думалі, хоць бы нават страцілі апошні волас на галаве ў сваім думанні, дык і тады не здолеюць даць разумнага адказу на некаторыя запытанні; Усюды і ва ўсім трэба мець розум і ведаць меру; Рай – то рай, але ж і крыж цягаць не вялікае шчасце і інш.*

Афарызм (грэч. aphorismos) – устойлівае выслоўе, якое змяшчае абагульненую і скончаную думку аб якой-небудзь з’яве рэчаіснасці, і выяўленае ў кароткай, лаканічнай форме [6, с. 31], напрыклад: *Не шукай ты шчасця, долі на чужым, далёкім полі* (Я. Купала), *Слоў не крышыць ні век, ні тапор* (Я. Колас). Афарызмамі з’яўляюцца шматлікія народныя прыказкі: *Чым за морам віно піць, лепш з Нёмана вадзіцу, Груган гругану вока не выдзяўбе*. Афарызмы з’яўляюцца самастойнымі мініяцюрнымі творами, калі не ўключаны ў аўтарскі кантэкст – у сказ, напрыклад: *Шчасця большага няма ў зярняці, як на ніве роднай прарастаці* (В. Таўлай). Калі афарызмы ўключаны ў аўтарскі кантэкст, то ён не становіцца афарыстычным, напрыклад: *Хоць, праўда, хлеб ядуць і з вуды, але не ўсе і не заўсюды* (Я. Колас – афарызм); *А што «жывуць на свеце людзі з вуды, але не ўсе і не заўсюды» нічога, браце пісьменнік, не зробіш... бываюць творчыя няўдачы* (Я. Брыль – кантэкст не афарыстычны). Літаратурная мова ўзбагачаецца не толькі самабытнымі афарызмамі, а і запазычанымі з іншых моў (выслоўі, крылатыя словы).

Некаторыя даследчыкі адносяць да афарызмаў толькі аўтарскія выслоўі, уключаючы ў гэты разрад крылатыя словы, іншыя – усе віды кароткіх абагульненых выказванняў, у тым ліку прыказкі і прымаўкі. Частка даследчыкаў да афарызмаў адносіць толькі агульнаўжывальныя выслоўі, вядомыя ўсім носьбітам мовы.

Даследаванне афарыстыкі як мініжанру слоўнага мастацтва не атрымала дастаткова поўнай распрацоўкі, аднак варта адзначыць асобныя працы ў гэтым кірунку, якія раскрываюць стылістычныя асаблівасці афарыстычнага мыслення асобных пісьменнікаў [1; 4; 5; 7]. Афарыстыка як самастойны выгляд слоўнай творчасці сумяшчальная з цэласным светапоглядам пісьменніка. Выйшаўшы за рамкі дыдактычнага жанру (егіпецкае «Павучанне Кагемні») і практычных настаўленняў («Кніга прыпавесцяў Саламонавых», «Кніга мудрасці Саламона», Эклезіяст), афарыстыка набыла форму абсалютных ведаў і вышэйшай мудрасці ў Індыі, Кітаі, Старажытнай Грэцыі (Упанішады, выслоўі Канфуцыя, Лао-цзы,

Гіпакрата, Салона). У XVII–XVIII стст. афарыстыка дасягае эстэтычнай універсальнасці, разважлівасці і завершанасці формы («Разважанні, або маральныя сентэнцыі і максімы» Ф. дэ Ларошфуко, «Думкі» Б. Паскаля, «Характары» Ж. дэ Лабрюйера, «Максімы і разважанні» І. Гётэ). XIX–XX стст. – зусім новы этап у развіцці афарыстыкі, якая, з аднаго боку, імкнецца да маральна-павучальных сентэнцый (Л. М. Талстой, Дж. Рэскін, А. Шапенгауэр), а з другога, не прымаючы форму сентэнцый і максім, будуецца на парадыйнасці (К. Пруткаў), парадаксальнасці (Ф. Ніцшэ, О. Уайльд, Б. Шоу, В. В. Разанаў), дэманструючы розныя віды моўнай гульні з мэтай стварэння камічнага эфекту і міжтэкставай шматслоўнасці («Урыўкі з ненапісанага» Э. Кроткага, «Непрычасаныя думкі» С. Леца, «Афарызмы» С. Кржыжаноўскага). У гісторыі беларускай культуры вядомыя «Сентэнцыі» Яна Ліцынія Намыслоўскага ў перакладзе на беларускую і рускую мовы Я. Парэцкага, Ю. Свіркі і інш. У сучаснай беларускай афарыстыцы пакуль што значацца 6 зборнікаў афарызмаў: Ф.М. Янкоўскага «Крылатыя словы і афарызмы» (Мінск, 1960), А.Я. Леванюк «Час, жыццё, людзі... Беларускі літаратурны афарызм» (Брэст, 2001), А.Я. Міхневіча «Якуб Колас разважае, радзіць, смяецца... Выбраныя выслоўі народнага песняра» (Мінск, 2002), А.Я. Леванюк «Майстры кажуць...» (Брэст, 2010), Н. В. Гаўрош, Н. М. Няжковіч «Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў» (Мінск, 2012), А.Я. Леванюк «Пацеркі жыццёвай мудрасці» (Брэст, 2018).

Увесь масіў існуючых афарызмаў па сваім паходжанні можна падзяліць на тры групы: 1) афарызмы, вынятыя з тэкстаў пісьменнікаў складальнікамі і апублікаваныя асобнымі зборнікамі (напрыклад, «Выслоўі і максімы» М. Горкага, Л. Андрэева, Я. Коласа); 2) афарызмы, створаныя самімі пісьменнікамі, якія маюць незалежны і самастойны сэнс і першапачаткова нацэленыя на аўтаномнае існаванне (напрыклад, «Сентэнцыі» Я. Л. Намыслоўскага, «Афарызмы» Дона Амінады (А. П. Шпалянскага), «Максімы і разважанні» Ф. Ларошфуко, «Афарызмы» Г. Ліхтэнберга, «Думкі і афарызмы» К. Пруткава», «Урыўкі з ненапісанага» Э. Кроткага, «Афарызмы» С. Кржыжаноўскага і да т. п.); 3) афарызмы, адарваныя з кантэксту мастацкага твора, якія як мініяцюрныя выказванні ў сілу сваёй папулярнасці і шматразовага выкарыстання здабылі статус самастойных адзінак (напрыклад, афарызмы з баек І. А. Крылова, з камедыі А. С. Грыбаедава «Гора ад розуму», рамана А. С. Пушкіна «Яўген Анегін», рамана М. А. Булгакава «Майстар і Маргарыта» і да т. п.) [3].

Афарыстыка як мінімальны жанр літаратурнай творчасці мяркуе набор сутнасных жанравых прыкмет. Можна вылучыць наступныя параметры літаратурнай дыфініцыі афарызма як афарыстычнага жанру: 1) праявічнасць тэксту, у якога не маецца якіх-небудзь традыцыйных прыкмет мастацкай выдумкі, 2) лімітавая інфарматыўная сіціласць (афарызм роўны аднаму сказу, дзе гаворыцца не проста толькі неабходнае, але і – менш неабходнага; 3) адсутнасць знешняй сувязі з камунікатыўнай сітуацыяй (хто кажа, калі і дзе, каму, для чаго і што); 4) парадаксальнасць зместу – наяўнасць «сэнсавых пустэч», якія падахвочваюць чытача да іх самастойнага «папаўнення» [2, с.26].

Варта заўважыць, што ўжо да пачатку XX стагоддзя старыя формы і функцыі мастацкага слова падвяргаюцца перагляду. Творчая задача многіх пісьменнікаў абумоўлена імкненнем данесці ўніверсальны сэнс быцця праз

асэнсаванне свайго уласнага пункту гледжання на канкрэтныя падзеі, тэндэнцыі сучаснай рэчаіснасці. Такім чынам, і афарызмы чытаюцца як тэматызаваныя сведчанні аб розных з’явах жыцця эпохі, пра мастацтва, літаратуру, рэлігію, культуру, палітыку і г.д. Прывядзем некалькі прыкладаў: *Вучэнне – святло, а невучоным – цемра* (Э. Кроткі); *Ёсць п’есы настолькі слабыя, што не могуць сысці са сцэны* (С. Лец); *З памылкамі ў нас, на жаль, – не ўсё спакойна; нашых крытыкаў асабліва цікавіць тое, што ніжэй усякай крытыкі; Пушкін дазволіў паэзіі быць дурнаватай, але на працягу стагоддзя мы толькі і робім, што злоўжываем гэтым даволам* (С. Кржыжаноўскі) і інш. Па знешняй форме афарызм сутнасць чыстае меркаванне, таму афарыстыка абапіраецца на меркаванне і працуе не вобразам, а думкай. Але з іншага боку, паколькі афарыстычнае выказванне з’яўляецца аб’ектам славеснай мастацкай творчасці, у аснове якой ляжыць мысленне вобразамі, то і ў афарызме прысутнічае вобразнасць, якая хаваецца за меркаваннем. Прырода вобразнасці афарыстычнага выказвання можа быць дастаткова ёмістай і выразнай.

Трэба пазначыць найбольш выяўленыя кампаненты, якія ўзмацняюць мастацкі эффект афарыстычнага выказвання. Многія афарызмы маюць цалкам відавочную метафарыстычную афарбоўку. Паняцці, якія ляжаць у аснове афарызма, могуць быць змацаваныя паміж сабой па прынцыпе асацыятыўнай сувязі. Напрыклад: *У сляпой веры злыя вочы* (С. Лец); *Грошы не пахнуць, але знікаюць* (С. Лец); *Дружба – гэта каханне без крылаў* (Д. Байран) [3]. Афарызмы могуць прадстаўляць сабой моўную гульню, разнавіднасцю якой з’яўляецца каламбур. Розныя тыпы каламбурнай гульні (абыгрываннем манімічных і мнагазначных слоў, гульні ў памылкі друку, выкарыстанне наватвораў вытворных слоў і інш.) з’яўляюцца базай для моўнай гульні, таму добры каламбур – вялікае мастацтва, напрыклад: *Дружба і чай добрыя, калі яны гарачыя, моцныя і не занадта салодкія* (Э. Кароткі); *Навучанне – святло, а невучоным – цемра* (Э. Кароткі). У гэтым афарызме сэнс прыказкі *Навучанне – святло, а невучэнне – цемра* дапаўняецца песімістычнага характарыстыкай сучаснага ўзроўню адукацыі. У сілу сваёй мініяцюрнасці афарызм раскрываецца ў интертэкстуальных сувязях з адсылкай на крыніцу, цытату, аўтара і г.д. Інтэртэкстуальныя ўключэнні ўяўляюць сабой трансфармацыю фразеалагізмаў, прыказак, прымавак, аказваючы ўплыў на семантычнае значэнне афарыстычнага тэксту, узбагачаючы яго новымі сэнсамі. Напрыклад: *У пустым жыцці і бойка – падзея* (трансфармацыя прыказкі *Пасля бойкі кулакамі не махаюць*); *На пустым твары і драпіна – ўпрыгожванне* (трансфармацыя прыказкі *На пустым месцы і трава не расце*) (В. Токарава).

Алюзійныя спасылкі і міжтэкставая шматзначнасць могуць служыць сродкам стварэння камічнага эфекту, напрыклад: *...і піць спяшаецца, і закусіць спяшаецца* (С. Кржыжаноўскі) – трансфармацыя пушкінскай цытаты з эпиграфа да «Яўгена Анегіна» *і жыць спяшаецца, і адчуваць спяшаецца* і да т.п. У сэнсавай структуры афарызма можа быць закладзена парушэнне прычына-следчых сувязяў, якое выклікае алагізм паняццяў і перавернутасць вобразаў – парадокс; таму афарызмы будуцца на парадаксальнасці, нечаканасці змешчанага ў іх меркавання: *Калі мы хочам карыстацца светам, даводзіцца змагацца* (Цыцэрон), *Шлюб – гэта ліхаманка навыварат: яна пачынаецца*

запалам і канчаецца холадам (Гіпакрат); Жанчыны натхняюць нас на вялікія справы, але вечна перашкаджаюць нам іх тварыць; Ты любіш усіх, а любіць усіх – значыць не любіць нікога; Калі чалавек шчаслівы, ён заўсёды добры, але не заўсёды добрыя людзі бываюць шчаслівыя (О. Уайльд), Калі вы будзеце выбіраць сваіх знаёмых па прыкмеце высокай маральнасці, вам лепш з'ехаць з Англіі ці зусім адмовіцца ад грамадства (Б. Шоу); Калі байцеся адзіноты, то не ажэніцеся (А. П. Чэхаў), Тыя, што варты стакрот каханьня, Тыя не маюць яго на зямлі (У. Караткевіч); Няпамяць імя няўца зліжа, А песня будзе жыць да жыць (Я. Купала); Як грошы, людскія гады, Удосыць – не лічыш тады, Увобмаль – дрыжыш над капейкай (Р. Барадулін); Ты ж клыгай старэцкай ступою, А думай – мне дваццаць адзін (Я. Колас); Навучыліся ў спрэчках патаківаць неяк, Забываць там, дзе лепей, сваё нават імя (М. Танк); З гадамі верыць дрэву Неадзеравянелая душа (Р. Барадулін); : Не праўдзяць мары – кепска марыш; Захочаш мець – мацней жадай! (М. Лужанін); Малицца будучь, калі ты ў славе, Калі ты ў горы – з насмешкай плюнуць (П. Панчанка); Саперніцтва з прыродай – непазбежнасць, Як непазбежнасць – розум у прыродзе (В. Зуёнак); Дай бог арла варонай не назваць, Варону жа арлом – нічога (М. Багдановіч); Але не мае будучыні тое, што будучыні прад сабой не мае (Д. Бічэль-Загнетава); На дрэве памяці З кожным годам – Багацейшы ўраджай (М. Танк); Толькі свет пакідаючы, не бярыце нічога, Нават ключ ад дзвярэй перадайце суседу (М. Танк); Старасць – час, калі не маеш права, апроч сну, адпачынку, спакою, Ні на адзін дзень адкласці свае справы... (М. Танк); Жыццё ёсць шчасце – Аксіёма! Ды кожны з нас часовы госьць (П. Броўка); Памёр. Прыкрылі некралогам, І ўсёй вядомасці канец (П. Броўка); З кожным днём далей мы Ад жыцця, ад вясны (Я. Колас) і інш.

У аснове афарызма ляжыць спецыфічная разумовая аперацыя, якая злучае канкрэтна перажываны факт і наўмыснае яго абагульненне, вопыт і рэфлексію, пры гэтым рэалізуецца асаблівы характар адносін паміж афарызмам і яго чытачом, калі апошні аказваецца адначасова паўнапраўным сааўтарам афарыстычнага выказванні, непазбежна ўключаючыся ў дабудоўванне пазначанай сітуацыі. Менавіта таму ў якасці адзінай дамінанты афарыстычнай жанравай формы сучаснае афарыстазнаўства паказвае, перш за ўсё, на асаблівае афарыстычнае «далеймысленне» [2, с. 25]. Выключанасць асобнага афарызма з якога-небудзь кантэксту і абумоўлівае афарыстычную рэцэпцыю, гэта значыць сітуацыю неабходнага індывідуальна-чытацкага даразумення і дабудоўвання сэнсавых пустэч афарыстычнага выказвання, не запоўненых ці не вычарпаных словам. Задача аўтара – убачыць незвычайнае, незлучальнае ў звычайным і звыклым. Інтэрпрэтацыя сэнсу паведамлення прыводзіць да разумення яго камічнай вастрыні праз даразуменне, дабудоўванне сэнсавых пустэч афарыстычнага выказванні. Такім чынам афарызм – гэта складаны моўны і маўленчы феномен. Ён уяўляе сабой структурнае ўтварэнне, якое валодае спецыфічнай унутранай арганізацыяй. Згодна з тэорыяй параджэння маўленчага выказвання А. А. Лявонцьева, выказванне запраграмавана ўнутрана. Гэта значыць, што яно будзеца на аснове некаторай схемы (ці па асобнай мадэлі). Выказванне, у тым ліку і афарыстычнае, з'яўляецца вынікам рэалізацыі моўных структур у маўленні. Менавіта таму трэба разглядаць афарызм і з пазіцыяй

псіхалінгвістыкі. Гэта яшчэ абумоўлена і тым, што змянілася само паняцце мовы. Калі раней вывучаліся самі моўныя сродкі (фанетычныя, г. зн. гукавыя, граматычныя, лексічныя), зараз зразумела, што ўсе гэтыя моўныя сродкі толькі фармальныя апэратары, пры дапамозе якіх чалавек здзяйсняе працэс зносін, прыкладваючы іх да сістэмы значэнняў і атрымліваючы асэнсаваны і цэласны тэкст (выказванне). Афарыстычнае выслоўе ўяўляе сабой мікратэкст, які і будуюцца пры дапамозе ўсіх узроўняў мовы. Псіхалінгвістыка ўсё больш цікавіцца менавіта тэкстамі, іх спецыфічнай структурай, варыянтнасцю, функцыянальнай спецыфікай. Сам працэс параджэння новага выказвання запускаецца ў свядомасці аўтара пры дапамозе механізму пераўтварэнняў, які нараджае новыя тэксты. Несумненна, афарызм з'яўляецца прадуктам маўленча-мысліцельнай дзейнасці. Мы мяркуем, што афарызм – гэта выказванне, якое пабудавана пры дапамозе гатовых формул, што захоўваюцца ў свядомасці чалавека. Менавіта даследаванне афарызма з пункту погляду яго структурных, кампазіцыйных і функцыянальных асаблівасцяў можа растлумачыць працэсы параджэння афарызма, асаблівасці яго ўвядзення ў кантэкст і эксцэпіравання з яго, а таксама раскрыць больш агульныя праблемы, у тым ліку заканамернасці стварэння выказванняў абагульненай семантыкі. Бясспрэчна, афарызм з'яўляецца вынікам сінтэзу, абагульнення, патрабуе паглыбленых разважанняў. У апошнія дзесяцігоддзі назіраецца тэндэнцыя да актыўнага выкарыстання, вар'іравання і пераасэнсавання афарызмаў у мастацкай і публіцыстычнай літаратуры, перыядычным друку, на радыё, тэлебачанні, у жывой мове.

Такім чынам, навуковы афарызм з яго традыцыйнай антычна-сярэднявечнай формай тэзісна-сістэматычнага выкладу пэўнай сумы ведаў трансфармуецца да ХХІ ст. у афарыстыку літаратурную, якая генетычна звязана з пісьмовай формай фіксацыі навуковага вопыту. Аднак сучаснае афарыстычнае мысленне, арыентуючыся на зразуменне навакольнага свету, убірае ў сябе не толькі ўсеагульныя назіранні, але і фіксуе індывідуальныя, канкрэтна перажываныя факты. Пісьменніцкі вопыт і рэфлексія, якія адлюстроўваюцца афарыстычным мысленнем, выяўляюцца ў разнастайных жанравых разнавіднасцях афарыстычных выказаў (філосафема, каламбур, эпіграма, анекдот і інш.) у залежнасці ад тэмы, мэты, формы выказвання.

Чытач выяўляе нямала дасціпных меркаванняў у афарыстыцы нашага часу, у тым ліку беларускай, напрыклад: *Трэба пісаць крывёю сэрца. свайго, вядома, а не чужога* (Э. Кароткі); *Цяпер над выдумкай прынята аблівацца не слязьмі, а потам; Добра, калі б у вушэй, падобна вачам, было б нешта накшталт стагоддзя* (С. Кржыжановіч); *Творчасць – гэта вечны сыход упрочкі ад тых, каго любіш* (В. Акудовіч); *Каб акрылена жыць сёння і ўпэўнена крочыць у заўтра, трэба ведаць, што было ўчора* (У. Ліпскі); *Трэба заставацца чалавекам на зямлі, хто б ты ні быў на нашпарту!* (У. Ліпскі); *Будзь сам сабою, Беларус...* (З. Бядуля); *Грошы раз-два – і з'еў чалавек, а разумнае слова жыве цэлы век* (З. Бядуля); *Сама лепш чалавеку, як весел ён: ніякай тады нуды няма, ніякага цяжару на сэрцы* (Л. Калюга); *Пра сына гаварыць будучы, а бацькава імя добрым словам успамянуць* (Л. Калюга); *Народ і ў грубасці сваёй мудры* (Я. Брыль); *Ці магчыма знішчыць, забіць сябе падобнага, не забіўшы пры гэтым сябе?* (В. Казько); *Два вялікія жаданні валодаюць чалавекам – прага*

любові і прага ведаў. Першае штурхае пладзіцца і размнажацца, другое – спазнаваць таямніцы і загадкі жыцця (Л. Левановіч); Паспрабуйце любіць Беларусь не здалёку, а зблізку, такую, якая яна ёсць. Паверце, яна вартая таго! (Б. Сачанка) і інш. Афарыстычнае выслоўе мае свае адметныя рысы ў структуры (гэта тычыцца разнастайных спосабаў і сродкаў пабудовы) і стылістычных функцыях і разам з іншымі фігурамі і тропамі шырока выкарыстоўваецца ў мове мастацкіх твораў для стварэння гумару, сатыры, іроніі, а таксама маўленчай характарыстыкі персанажаў. У афарызмах, як і ў філасофіі, выражаецца квінтэсенцыя духу эпохі, але вучоныя чамусьці ў большасці займаюцца парэміялогіяй і менш – афарыстыкай. Між тым афарызмы стымулююць мысленне і ў большай ступені, чым фальклор, фарміруюць асобу, асабліва тых, хто ўжо атрымаў які-небудзь мінімум адукацыі: *Свет хітра ўстроены: нельга толькі пра сябе думаць і дбаць* (П. Місько); *Кожны народ вучыцца ў прыроды, якая яго акружае* (В. Іпатава); *Родны край ніхто не выбірае, Выбірае родны край цябе* (Р. Барадулін); *Мой родны кут, як ты мне мілы!..* (Я. Колас); *Народ – гэта нешта большае, чым сума адзінак* (В. Іпатава); *Чамусьці ўсё судзяць па законах божых, панскіх, дзяржаўных, толькі не па чалавечых...* (М. Танк) і інш. Але галоўнае сведчанне ўвагі майстроў слова да малых жанраў літаратуры – сама колькасць афарыстычных выказванняў у творах, іх лаканічнасць, адшліфаванасць формы, абагульняючы характар зместу, што выходзіць за сэнсавыя межы кантэксту, у якім нарадзіліся і жылі, і сам па сабе ахоплівае «сутокі неба і зямлі»: духоўны свет чалавека і яго практычную дзейнасць, мары і філасофію, побыт і чалавечыя ўзаемадачынненні, мараль і закон. Гартаючы творы беларускіх аўтараў, чытач пераканаецца ў філасофскай, культурнай, жыццёвай вартасці выслоўяў, у іх глыбіннай значнасці для роздуму аб жыцці, для фарміравання этнанацыянальнага светаўспрымання і ўсялюдскай духоўнасці, для нашых сённяшніх ацэнак і рашэнняў. Напрыклад, у І. Шамякіна мы знаходзім: *Без адчування малой зямлі няма адчування вялікай (Зона павышанай радыяцыі); Няма жыцця без палітыкі. І палітыкі без жыцця (Завіхрэнна); О, гэтыя ўмоўнасці жыцця! І без іх нельга, і трымацца іх – што закоўваць сябе ў ланцугі (Атланты і карыятыды); Усё робіцца простым, калі чалавек перастае думаць пра сябе, пра жыццё... Калі галоўнае – дасягненне мэты (Сэрца на далоні); Жыццю вучыць жыццё (Выкармак); Ёсць хлеб – ёсць і будзе жыццё (Без пакаяння); Толькі маладыя могуць пускаць на вецер не дні, а месяцы і гады (Атланты і карыятыды); у В. Іпатавай: *Маладосць ніколі не глядзіць на старых (Залатая жрыца Ашвінаў); ...хто ж, як не дзеці, нясе на сабе і ў сабе, у сваёй крыві, бацькаву віну ці бляск подзвігаў? (Залатая жрыца Ашвінаў); ...Жанчына, калі ёй чаго-небудзь хочацца, можа рабіцца відушчай не горай за самага вялікага мудраца (Вяшчун Гедзіміна); Любоў – гэта дар, без яе не можа быць жыцця (Залатая жрыца Ашвінаў); Не кожнаму даецца ў жыцці каханне, якое мацней за смерць, за адлегласць, за ўсе перашкоды. Але кожная жанчына марыць аб ім, кожная хоча быць адзінай – на ўсе гады, якія адпусціў Лёс, на ўсе выпрабаванні, на шчасце і няшчасце... (Залатая жрыца Ашвінаў); ...Няўжо каханне не можа апраўдаць чалавека перад Богам? (Залатая жрыца Ашвінаў); Каханне можа быць дарам, але і насланнем таксама – тады трэба не даваць**

мораку браць над сабой верх (Залатая жрыца Ашвінаў); Дзве рэчы робяць чалавека мудрым – веды, памножанья на духоўную дысцыпліну, і каханне. І калі першага трэба дабівацца, можа, усё жыццё, то другое прыходзіць само, нечакана, неспадзявана, як... як маланка (Вяшчун Гедзіміна); у М. Танка: Ну што пажадаць чалавеку, Які на свет гэты з'явіўся? Сяброў у цяжкую гадзіну, Бо ў добры час – многа іх будзе... (***) Ну што пажадаць?); Камнем кідаюць пасля дружбы, Пасля кахання і знявагі... (Рэабілітацыя каменя); Некаторыя запайваюць сваё жыццё рознымі рэчамі таму, што ў дзяцінстве не мелі ніякіх цацак (Лісткі календара); Старасць – час, калі не маеш права, Апроч сну, адпачынку, спакою, Ні на адзін дзень адкласці свае справы... (Старасць – час, калі не маеш права); Цяжка з успомненых фрагментаў скласці жывы вобраз чалавека, які адышоў ад нас, але з адсутнасцю якога ты ніколі не зможаш пагадзіцца (Ля нарачанскага вогнішча); З жыццём трэба развітвацца непрыкметна, нікога не турбуючы (Лісткі календара) і інш.

Уласцівасці унутранай канфліктнасці афарызма робяць яго незамяняльнай формай для адлюстравання супярэчнасцяў грамадскіх і бытавых жыццёвых праблем. Гэтая ж якасць прывяла да разумення афарызма за мяжой Беларусі як адзінкі, што змяшчае гумарыстычную, забаўляльную, экстравагантную функцыі. Але беларускі афарызм спецыфічны: ён сур'ёзны, глыбіня яго дыктуецца самой гісторыяй развіцця гэтага жанра ў нашай краіне. Афарызм – састаўная частка літаратуры, ён вельмі блізкі беларускаму народу. Прагматыка афарызмаў глабальная, грунтуецца на самых важных баках чалавечага жыцця і грамадства, на праблемах, што трываюць людзей.

Сэнсавае і стылістычнае багацце сучаснай афарыстыкі сведчыць аб высокім узроўні майстэрства пісьменнікаў і выступае ў якасці яркага прыкладу іх ідыястыля.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Королькова, А. В. Русская афористика в контексте фразеологии. Дис. ... докт. филол. наук / А.В. Королькова. – Смоленск, 2005.
2. Кулишкіна, О. Н. Афоризм // Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / О.Н. Кулишкіна. – М.: Изд-во Кулагиной, 2008.
3. Мудрость тысячелетий. Энциклопедия / Сост. Н. Березин. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2006.
4. Раскова, Н. В. Афористика в сочинениях А. В. Суворова // Вестник МГОУ / Н.В. Раскова. – Серия «Русская филология» – 2011. – № 2. – С. 89–92.
5. Туранина, Н. А. Языковая личность женщины-писателя сквозь призму афористики // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского / Н.А. Туранина. – Серия «Филология». Социальные коммуникации». – Т. 24 (63). – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 472–476.
6. Уртминцева, М. Г. Словарь русской литературы / М.Г. Уртминцева. – Нижний Новгород : Три богатыря, 1997.
7. Шаталова, С. А. Лингвистические основы афористики в художественных текстах Ф.М. Достоевского: на материале романов «Бесы» и «подросток» : дис. ... канд. филол. наук / С.А. Шаталова. – М., 2000.